

NARUSZONY (66) *part praet pass pf*

naruszony (55), **naruszon** (5), naruszony *a.* naruszon (6).

a jasne; -ony, -on.

sg m N naruszony (7), naruszon (2); ~ (*praed*) -ony (5) *GroicPorz, OrzRozm, BielKron, ActReg, SkarKazSej*, -on (2) *OpecŻyw, ModrzBaz*. ◇ *G* naruszonego (1). ◇ *A* naruszony (1). ◇ *I* naruszonym (1). ◇ *f N* (*praed*) naruszona (8), naruszona (1) *Leop*, naruszon(a) (6). ◇ *G* naruszonej (6); -ej (1), -(e)j (5). ◇ *A* naruszoną (8). ◇ *I* naruszoną (1). ◇ *L* naruszon(e)j (1). ◇ *n N* naruszon(e) (8), naruszono (2); ~ (*attrib*) -(e) (2); ~ (*praed*) -(e) (6), -o (2) *LibLeg, ActReg*. ◇ *A* naruszon(e) (1). ◇ *pl N subst* naruszone (9); -é (1), -(e) (8). ◇ *A subst* naruszon(e) (2). ◇ *I m* naruszon(e)mi (1).

Składnia dopełnienia sprawcy: naruszony przez kogo, przez co (2), *od kogo* (1).

Sł stp s.v. naruszyć, Cn notuje, Linde XVI i XVIII w. s.v. naruszyć.

Uszkodzony, nadwerężony, osłabiony, zachwiany; umniejszony; zepsuty; violatus Modrz, JanStat; saucius Mącz; corruptus Vulg; affectus, delibatus, delumbatus, delumbis, infractus, quassatus Cn (66) : si in re ipsa nihil peccatur, Iesli rzecz łama nie bywá nárufzona. Mącz 285c; [wiertelik wina węgierskiego, białego, naruszonego InwMieszcz 1584 nr 254].

naruszony czym (2): *Exesae fruges in horreo, ventilentur, Włtęchłe żyto á łnieciá nárufzone w łtodole przewietrzyć/ Przelufzyć. Mącz 100a. Cf »ogniem naruszony«.*

Wyrażenia: »mało naruszony« (1): *woyłko Tatarskie z wielkiem krzikiem na polaki łie obrocilo, ktorych woyłka łełzcze były mało nárufzone [quae interim integrae erant], y rozerwawłzi ich vph wielkie rozlanie krwi vczynili MiechGlab 11.*

»ogniem naruszony« (1): *Oto pokąd oná [winorośl] łełzcze byłá cáła/ ninacz łię nie godziłá/ iákoż tedy dáleko mnief łię godzi/ gdy łeft ogniem nárufzona y łpaloná [ignis comederit illud et imbustum sit]? BibRadz Ez 15/5.*

α. *O ciele i zdrowiu ludzkim* (21) : *koronę mu zafie na głowę wbili/ [...] aż był naruffon mozg w głowie iego łwiętę. OpecŻyw 135v; MurzHist E3; Animus saucius, Obrażony/ nárufzony vmyłł. Mącz 369d; SienLek 144; Bo gdzie żoładek łeft żimny/ tám żadne trawienie pokármow niemoże być: á ztąd y wątrobá y inłze członki nárufzone będą [laborare necesse fuerit]. ModrzBaz 70v; KochWr 29; A łesli łię będzie przáł; znowu do łciemnice: Tám iuz mułi powiedzieć włzytkie łáiemnice/ Kiedy mu záltrupione vrázy odnowiá: łák łtáwy nárufzone/ łák boleść ogniową. KlonWor 39.*

naruszony z czego (1): *FalZioł II 4a cf »niedostateczny albo naruszony«.*

naruszony czym (2): *FalZioł I 155a cf »mdły albo naruszony«; Mącz 154d cf »niepewny, naruszony«.*

Zwrot: »namniej naruszony nie być« (1): *ciáło Paná Chriftułowe najmniej w grobie nárufzone niebyłó KuczbKat 40.*

Szeregi: »mdły albo naruszony« (1): *kołci mdłę w człowiecze albo nárufzone iakim vrazem vmocnia. FalZioł I 155a.*

»niedostateczny albo naruszony« (1): *WODka Bzowe⁸⁰ kwiatu łeft dobra tym ktorzi [...] mozg niedołtateczny maiá albo nárufzony/ s łmętku y z ynnych wiele przygod FalZioł II 4a.*

»niepewny, naruszony« (1): Hepaticus, Który nie pewną ma wątrobę/ nárufzoną yąką chorobą. *Mqcz* 154d.

αα. *O dziewictwie* (10) : niechby to żydowie pokazáli/ żeby kędy we wżyftkim piłmie ś. mężátkę/ ábo pánnę nárufzoną piłmo Almą nazywáło *CzechRozm* 130v; Iesliby przez Almę w przefzłym wierzfu rozumiał nierządnicę/ ábo dziewczę nárufzoną: á cżemużby miał był to potym o cudzołożnicy przydávác? *CzechRozm* 131, 129, 129v, 130, 130v.

W charakterystycznych połączeniach: naruszona biała głowa, dziewczka (2), *mężatka, młodzica, panna.*

Wyrażenie: »zupełność panieńska naruszona« (1): ktorzy [kalwinistowie] śmieią bluznić/ żeby w rodzeniu miała być zupełność iey [Maryi] pánieńka nárufzona. *WujNT* 5.

W przen (1) : Nazywa Egipcyaną pánną okázuiąc iż iefzcze od żadnego nieprzyaciela nárufzonemi nic nie byli. *BibRadz* I 408d *margin.*

ααα. *W funkcji rzeczownika 'nie dziewica'* (2) :

Szereg: »mężatka i naruszona« (2): oni mówią/ iż Almą mężátkę y nárufzoną znaczy/ á nie dziewicę nienárufzoną *CzechRozm* 130, 129.

β. *O granicach* (1) : Granice W.X.L. nad spisy Vniey nawielu mieyscach naruszone. mianowicie Augustow na Gruncie Brodzińskim za granicą Litewską iest zasadzon. *ActReg* 41.

γ. *O majątku* (1) :

Szereg: »nie zgwałcony ani naruszony« (1): Zbieżeniém y wyftępkí mężowémi, pořag y oprává zeniná nie bywa zgwałcona áni nárufzona. *SarnStat* 632.

a. *O abstraktach* (39) : *PatKaz II* 68v; Gdy wiárá Kátholicka y duchowny ftan nárufzony ieft/ iáko ránne ferce prędką śmierć Rzeczypoř: przywodzi. *SkarKazSej* 689a.

naruszony czym (7): marya any radą uąza była zdradzona any yego yadouytem zarazenym była nárufzona *PatKaz I* 7; czyřtoć ni iedno vczinkiem cieleřnim/ ale teř miřlą/ á żądzą nierządna bywa nárufzona *SeklKat* K2v; *KrowObr* C4. *Cf* »naruszony grzechem«, »naruszony makułą«, »naruszony zmażą«.

W połączeniach szeregowych (2): Papieř Rzymřki [...] vmie przywodzić piłmo/ ku řwey rzetzy y zátráceniu/ ále takowe piłmo/ ktore ieft okęřzone/ nárufzone/ y nietzyřte. *KrowObr* C4v, C4.

W przeciwstawieniach: »naruszony ... najczystszy, utwierdzony« (2): O zayřto nyesřluchno by bořkyey wřzechmocnořzcy aby myřl czyřlo (cz)y naturą przyřacz znarufzoney matky namnyeyřza makula, ale znayczyřthřzey panny *PatKaz II* 41v; Wiemy że pacta foedera z pogránicznymi Pány/ nie řą wárownie vtwierdzone/ y owřzem poniekąd nárufzone. *VotSzl* B.

Przysłowie: Czeřcz nárufzoną trudno łathać *Rejřóz* G8v *margin.*

Zwroty: »w namniejszym punkcie nie być naruszony« (1): zaprawdę rádźibychmy to widźieli/ áby tá řwięta praca y w namnieyřzym punkcie nie byłá nárufzona/ y owřzem áby tak cále á dořtátiecznie byłá na iasnią podaná *BibRadz* *6.

»(nigdy) ni w czym (a. w niczym) naruszony nie być« [szyk zmienny] (2): miřofyerdzye yego nád námi/ Ieft thák ná wřřem řławnye vtwyerdzone/ A nye moře nigdy być ni w cżym nárufřone. *LubPs* aa2v; *ActReg* 149.

Wyrażenia: »naruszony grzechem, przez grzech« [szyk 1:1] (1:1): *PatKaz I* 10v; Ale panną Marya nuyekazona any narufłona w yey począczyu zadnem grzechem *PatKaz II* 78v.

»język naruszony« (1): zołtali iefzce tam Sarbaci, Windelici albo Vindowie aże po dziefiefzi dzien z ięzykiem polłkim chocia narufłonym *MiechGlab* 52.

»u ludzi naruszony« (1): przyłtoyno iest fprawiedliwości Bożey/ áby pobożnym ono dobre mniemanie ktore ym było z ich krzywdą v ludzi nárufzone/ zaś w iáwnym wńzech ludzi zebraniu y fładzie przywroczone było. *KuczbKat* 60.

»naruszony makułą« (2): O nyefłufzno by fynouy bożemu przyącz naturą plczy czlouyeczcy znarufłoney mathky namnyeyfcha makula *PatKaz II* 70v, 41v.

»naprawa (a. naprawienie) naruszonego [czego]« (2): *SeklWyzn* g4; [*dusza ucieka*] do poćiefzney fáfkwáwości twoiey/ fzukáiąc napráwy nárufzoney czyfłtości fwoiey. *LatHar* 153.

»nie po mału naruszony« (1): Vrząd Marszałkowski Litewski, niepomału iest też naruszony. *ActReg* 41.

»pismo [= *Biblia*] naruszone« (4): Ten záfię Duch iest z Dijablá/ ktory [...] przywodzi pímo/ ludzką mądrością wycinowane/ nárufzone/ y nietyżfthe. *KrowObr* C4, C4v; *BudNT przedm* c4; *WujNT przedm* 11.

»naruszone obyczaje« (1): [*niektórzy ludzie*] fwą młodością źle fzfufiá podawáiąc iá w zbyteczne obyczáie/ to iest/ w chćiwóci/ w leniwftwá/ opilftwá/ zábijánia/ y w inne nárufzone obyczáie *BielSpr* b3v.

»na potciwości naruszony« (1): PRokurator ten rzeczy fprawowác niemoże/ kthory iest klęty/ ná pothćiwóci iáką zmazą nárufzony/ młodfzy niż 21 lat *GroicPorz* tv.

»jaką zmaż naruszony« (1): *GroicPorz* tv cf »na potciwości naruszony«.

Szeregi: »(nie) naruszony a (ani) skazony« [szyk 1:1] (2): bo by na dułfy panna nyeybyła a to (*popr*) iest libi (–) przełz grzech była narufłona a fkazona *PatKaz I* 10v; *PatKaz II* 78v.

»szczyrszy i nie tak naruszony« (2): A ták iáwna rzecz iest/ że pímo ś. muśi być wích [*łacinników*] ięzyku fzczyrfze y nie ták nárufzone/ iáko kiedy w Greckiem. *BudNT przedm* c4; *WujNT przedm* 11.

»nie zaniedban ani naruszon« (1): iż tez żaden iego [*człowieka*] rodu niemoże być zániedban/ áni nárufzon [*negligi aut violari posse*]/ okrom zániedbánia y nárufzenia iego? *ModrzBaz* 142v.

»naruszony i zhańbiony« (1): Ale pátrzayże/ iáko ten ftan Duchowny nárufzony w Polfzce/ y zhańbiony iest ná Seymiech *OrzRozm* Kv.

α. *W funkcji rzeczownika* (1) : O Pánie/ iefli niedopusćifz fludze twemu/ ábyfmy fie modlili przed tobą/ á żebyś nam dał náfienie fercu/ á fmyłowi dobrą fprawę/ fkdby mógl być owoc fkdby mógl żyć wfłelki nárufłony [*unde vivere possit omnis corruptus*]/ kthofz będzie mógl znofić mieyfce człowiecze? *Leop 4.Esdr* 8/6.

β. *O prawach, przymierzach itp.:* *złamany, pogwałcony; violatus* *Modrz* (12) : Przywileye tey ftolice wyeczne fą/ od bogá wkorzenyone y wfłczepyone/ nárufłone być mogą/ przenyefyone być nye mogą *KromRozm III* N8v; tedy też vmowá moia może być nárufłona [*et pactum meum irritum esse*] z Dawidem flugą moim *Leop Ier* 33/21; *ActReg* 42; *SkarKazSej* 696b *marg.*

naruszony czym (1): yakofch fzye tho okazacz nyemoze. Abi S ofobi nałchey [...] Czo fzye thakowego dzyacz myalo czem bi tha przyałzn a przimyerze [...] narvłchono bicz myalo. *LibLeg* 11/173.

naruszony w czym (2): Abi za prziczinam nałłcham [*przyjaźń*] wczem narvłchona nyebila *LibLeg* 11/187; *SarnStat* 938.

W przeciwstawieniu: »być naruszony ... twierdzić się« (1): Chce też I.C.M. pilnie thego łtrzedz/ áby połthánowiony pokoy w namnieyłzey rzeczy z łtrony I.C.M. niebył nárułzony/ ále áby łie twierdził y mnożył ná potomne czáły. *BielKron* 332.

Zwrot: »w namniejszej rzeczy nie być naruszony« (1): *BielKron* 332 *cf W przeciwstawieniu.*

Wyrażenia: »po części naruszony« (1): niemáłyłmy włtępek do naprawienia tego Ziednoczenia y téy po części nárułzonéy Vniiey vczynili *SarnStat* 1019.

»naprawienie naruszonego [czego]« (1): *SarnStat* 1019 *cf* »po części naruszony«.

»przyjaźń naruszona« (4): *LibLeg* 10/93v, 11/173, 187; áni gránic żadnych łtánowić/ áni przyiaźni iákkokolwiek nárułzoney poiednác vmiećie [*nec amicitiam aliqua ex parte violatam inter aliquos reconciliare*]/ okrom gwałtu/ á fzyrmirłkiego naczynia. *ModrzBaz* 141.

Szeregi: »naruszony i wniwecz obrocony« (1): áby [*ustawy*] żadnego czáłu przez nas y potómki náłzé w czym nie były nárułzoné/ y w niwecz obróconé [*quomodo libet valeat in irritum revocari JanStat* 149] *SarnStat* 938.

»naruszony i odmieniony« (1): áby dekretá Niceńłkiego łynodu/ ni wczym nárułzone/ y odmienione nie były. *NiemObr* 129.

Synonimy: *skážony, zepsowany, zgwałcony.*

Cf **NARUSZYĆ, NIENARUSZONY**